

Ivan Almes

Ukraiński Uniwersytet Katolicki

Spisy ksiąg prywatnych księgozbiorów mnichów prawosławnych i bazylianów eparchii Iwowskiej od końca XVII do XVIII w.

W epoce nowożytniej, głównie w czasach oświecenia, pojawiła się tendencja do standaryzacji i klasyfikacji wiedzy¹. Dotyczyła ona m.in. kultury książki, a w szczególności uporządkowania formy prezentacji wiedzy w książkach drukowanych lub rękopiśmiennych. Jednym z przejawów tego były rozmaite rejestry, katalogi czy inwentarze zawierające wykazy ksiąg stanowiących własność zarówno instytucji kościelnych, jak i oświatowych, a także prywatnych bibliotek ówczesnej szlachty, mieszczaństwa i duchowieństwa, w tym mnichów. W studiach nad epoką przednowoczesną warto prześledzić specyfikę „protokatalogowania” zbiorów, będącego jednym ze sposobów porządkowania wiedzy², aczkolwiek sporządzenie spisów ksiąg można oczywiście uznać za jeden ze sposobów uporządkowania określonej biblioteki³.

¹ P. Burke, *Spółeczna historia wiedzy*, tłum. A. Kunicka, Warszawa 2016, s. 22, 319. Więcej na temat historii wiedzy w epoce przednowoczesnej w: P. H. Smith, B. Schmidt, *Knowledge and Its Making in Early Modern Europe* [w:] *Making Knowledge in Early Modern Europe. Practices, Objects, and Texts, 1400–1800*, ed. P. H. Smith, B. Schmidt, Chicago–London 2007, s. 1–16.

² F. Bruni, *The Book Inventories of Servite Authors and the Survey of the Roman Congregation of the Index in Counter-Reformation Italy* [w:] *Documenting the Early Modern Book World. Inventories and Catalogues in Manuscript and Print*, ed. M. Walsby, N. Constantinidou, Leiden 2013, s. 221–230.

³ R. Chartier, *The Order of Books. Readers, Authors, and Libraries in Europe between the Fourteenth and Eighteenth Centuries*, Stanford 1994, s. VII–VIII; D. McKitterick, *Print, Manuscript and the Search for Order, 1450–1830*, Cambridge 2003, s. 29, 97; D. McKitterick, *Libraries and the Organization of Knowledge* [w:] *The Cambridge History of Libraries in Britain and Ireland*, ed. E. Leedham-Green, T. Webber, vol. 1: *To 1640*, Cambridge 2006, s. 592–615.

W badaniu historycznych księgozbiorów prywatnych pierwszorzędną rolę odgrywają niewątpliwie bezpośrednio studia prowadzone nad starodrukami i rękopisami. Na szczególną uwagę zasługuje badanie różnorodnych zapisów znajdujących się na księgach, zwłaszcza oznaczeń własnościowych, które bezpośrednio świadczą o przynależności danego woluminu do księgozbioru danej osoby czy instytucji. W niniejszym artykule ukazano jednak – przeprowadzając analizę spisu ksiąg – możliwości studiowania historii książek, głównie historycznych księgozbiorów prywatnych, w epoce przednowoczesnej bez konieczności bezpośredniego badania samych starodruków czy rękopisów. Odpowiedzi na postawione tu pytania poszukiwano na przykładzie księgozbiorów należących do mnichów obrządku bizantyjsko-słowiańskiego – prawosławnego i unickiego (zakonu bazylianów) eparchii lwowskiej w XVII–XVIII w.

Mnisi prawosławni i bazylianie eparchii lwowskiej w epoce przednowoczesnej

Na początku warto powiedzieć kilka słów o specyfice życia monastycznego mnichów prawosławnych i bazylianów. Zwykle w studiach nad historią książki w klasztorach na terenie Rzeczypospolitej analizowana jest łacińska tradycja monastyczna, tzn. różnych zakonów i zgromadzeń zakonnych (m.in. jezuitów, dominikanów, franciszkanów, bernardyńców). Za charakterystyczne cechy monastycyzmu tradycji łacińskiej można uznać instytucjonalizm, intelektualizm i orientację społeczną⁴. Najbardziej uderzającym przykładem tradycji wschodniochrześcijańskiej (czy też monastycyzmu prawosławnego) ery przednowoczesnej jest obraz mnichów z góry Athos przestrzegających surowych praktyk ascetycznych i zasady milczenia (hezychazm)⁵. Nawiasem mówiąc,

⁴ M. Derwich, *Monastycyzm w Polsce średniowiecznej i nowożytnej. Uwagi terminologiczne* [w:] *Christianitas et cultura Europae. Księga Jubileuszowa profesora Jerzego Kłoczowskiego*, t. 1, Lublin 1998, s. 256. Zob. także: G. R. Evans, *The History of Monasticism. The Western Tradition*, London – New York 2016.

⁵ Termin „monastycyzm” jest stosowany również w odniesieniu do ośrodków monastycznych tradycji wschodniochrześcijańskiej: *Encyclopedia of Monasticism*, ed. W. M. Johnston, vol. 2, Chicago; London 2000, s. 976–983. Szerzej na temat prawosławia greckiego zob. K. M. Paschalis, *An Orthodox Commonwealth. Symbolic Legacies and Cultural Encounters in South-Eastern Europe*, Aldershot 2007.

monastycyzm chrześcijaństwa wschodniego różnił się od tradycji łacińskiej nie tylko praktykami duchowymi, ale także kulturowymi, w tym kulturą książki.

Analizowane w artykule prawosławne klasztory eparchii lwowskiej w XVII w. charakteryzowały się, o czym świadczą ich statuty⁶, praktykami ascetycznymi i rygiem życia monastycznego na wzór tradycji bizantyjskiej lub góry Athos. Jednak w XVIII w. te właśnie klasztory przekształciły się we wspólnoty unickie, a od 1739 r. weszły w skład Zakonu Świętego Bazylego Wielkiego – jedyne zakonu obrządku bizantyjsko-słowiańskiego w Rzeczypospolitej. Charakterystyczne cechy funkcjonowania bazylianów to zorganizowanie instytucjonalne, wypracowane jasne praktyki i dyscyplina życia mnichów, wprowadzenie systemu organizacji wewnętrznej na wzór zakonów łacińskich, a także aktywna działalność edukacyjna⁷.

Warto pokrótce scharakteryzować kompetencje oświatowe prawosławnych mnichów i bazylianów eparchii lwowskiej w XVII–XVIII w. O prawosławnych mnichach w klasztorach w XVII w. wiadomo niewiele. Oczywiście jest, że opaci klasztorów byli osobami pismiennymi. Aby należycie odprawiać nabożeństwa, ojcowie zakonni musieli umieć czytać po cerkiewnosłowiańsku. Opaci dużych klasztorów – a przynajmniej niektórzy z nich – władali językiem polskim, np. ihumen klasztoru w Podhorcach (ukr. Pidgirci), Partenij Łomikowski, posiadał w swoim zbiorze książki w tym języku⁸. Ponieważ w klasztorach eparchii lwowskiej nie odnotowano istnienia instytucji oświatowych, można twierdzić, że w porównaniu z kijowskimi monasterami prawosławnymi (zwłaszcza z Ławrą Peczerską) czy klasztorami katolickimi województwa ruskiego Korony mnisi z prawosławnych monasterów eparchii lwowskiej byli słabiej wykształceni i – zgodnie z zapisami swoich reguł – mieli skupiać

⁶ S. Senyk, *A History of the Church in Ukraine*, vol. 2: 1300 to the Union of Brest, Roma 2011, s. 182; *Zavit duhovnij ieroshimonaha Feodosia, kolisn'ogo igumena svatoj obiteli Skits'koi, dla rozuminnâ i vikonanna duhovnomu nastoatelu – igumenu, jakij pisla mene bude, i vsim u Hristi otcam i bratam moim ta ditam po duhu, jakih zibrala blahodat' Boza* [w:] *Velikij Skit u Karpatah*, t. 1: *Paterik Skits'kij. Sino-dik*, red. M. V. Kuhutak, Ivano-Frankivs'k–L'viv 2013, s. 252–275.

⁷ Więcej na temat bazylianów prowincji ruskiej zob. B. Lorens, *Bazylianie prowincji koronnej w latach 1743–1780*. Rzeszów 2014.

⁸ Lwowska Narodowa Naukowa Biblioteka Ukrainy im. Wasyla Stefanyka (dalej: LNNBU), Oddział Rękopisów, f. 3, poz. 76, k. 67–70.

się przede wszystkim na praktykach ascetycznych. Funkcjonowanie skryptoriów w monasterach uniowskim czy krechowskim, jak również działalność mnichów pisarzy⁹, wyraźnie świadczy jednak o istnieniu tradycji kultury pisanej, a umiejętność pisania i czytania są oznaką wykształcenia i kompetencji czytelniczych¹⁰.

W XVIII w. wśród bazylianów kształtuje się model „oswieconej pobożności”, można też przesledzić zmianę wektora aktywności mnichów w kierunku aktywizacji działalności oświatowej i dydaktycznej, która miała sprzyjać m.in. intensyfikacji praktyk czytelniczych. W tym czasie bazylianie postrzegani byli przede wszystkim jako wykształceni kaznodzieje, misjonarze, nauczyciele i profesorowie, a dopiero w dalszej kolejności jako liturgisci czy osoby oddające się modłom. Dowodem na to są podejmowane przez nich studia – zarówno w ramach programów prowadzonych przez nich samych (w zakresie retoryki, filozofii i teologii), jak i w kolegiach jezuickich (według stanu na rok 1754 ok. 25% wszystkich bazylianów w województwie ruskim uczyło się lub ukończyło studia u jezuitów¹¹). Można rzec, że w drugiej połowie XVIII w. bazylianie stanowili elitę Kościoła unickiego, wykształconą w duchu tradycji i kultury łacińskiej¹².

Spisy ksiąg. Terminologia i źródła badawcze

Na określenie źródeł wykorzystywanych w procesie badania historii ksiąg w epoce przednowoczesnej używa się rozmaitych terminów: „inwentarze biblioteczne”, „inwentarze historyczne”, „dawne katalogi biblioteczne”, „spisy ksiąg” itp. Najbardziej rozpowszechnionymi i znanymi terminami w historiografii są de facto „inwentarze”

⁹ I. Myc'ko, *Svatouspens'ka lavra v Unevi*, L'viv 1998, s. 59–60; Â. Zapasko, *Dobropisci todi slavni buli. Narisi z istorii ukrains'kogo rukopisnogo mistectva*, L'viv 2003. Zob. także: M. Boanivs'ka, *Perepisuvaci knizok ak kulturni diaci Ukraïni xv – persoi polovini xvii st.*, L'viv 1994.

¹⁰ H. J. Graff, *The Legacies of Literacy. Continuities and Contradictions in Western Culture and Society*, Bloomington 1987, s. 173.

¹¹ B. Lorens, *Bazylianie...*, dz. cyt., s. 155, 417–420.

A. Isaëvič, *Do harakteristiki kulturni dobi baroko. Vasilians'ki osvritni oseredki [w:] Ukraïna. Kulturna spadshina, nacional'na svidomist', derzavnist'*, t. 12, L'viv 2004, s. 196.

i „katalogi”, w szczególności te ostatnie z końca XVI w., również w formie drukowanej¹³.

Ponieważ w niniejszym artykule używam terminu „spisy ksiąg” a nie „inwentarze” czy „katalogi”, warto powiedzieć o nim kilka słów i wyjaśnić, jak jest on tutaj rozumiany. Termin „spisy ksiąg” jest bardziej pojemny niż „inwentarze” czy „katalogi księgozbioru”. Tego typu wykazy ksiąg mogą znajdować się w testamentach, opisach inwentarzy, protokołach wizytacji, rejestrach zmarłych mnichów, kronikach, na wyklejkach (forzacach) starodruków czy rękopisów, w pamiętnikach itp.¹⁴ Nie zawsze istnieje wyraźna granica między pojęciami „inwentarz” „katalog” czy „spis ksiąg”, dlatego też w konkretnym opracowaniu należy wziąć pod uwagę specyfikę materiałów źródłowych.

Historyczne księgozbiory niektórych instytucji lub biblioteki prywatne zazwyczaj nie zachowały się do dziś w całości. Uległy zniszczeniu lub rozproszeniu po różnych archiwach i zbiorach bibliotecznych współcześnie działających instytucji naukowych. W tej sytuacji spisy ksiąg nabierają jeszcze większego znaczenia dla studiów historyczno-księgoznawczych, ponieważ umożliwiają badanie historii zaginionych bibliotek. Właśnie takie źródła pozwalają na rekonstrukcję historycznych zbiorów książek w sposób bardziej kompleksowy niż badania proveniencyjne¹⁵.

O ile opisy inwentarzowe bibliotek w klasztorach mnichów prawosławnych i bazylianów eparchii lwowskiej z XVII–XVIII w. (oraz, nawiasem mówiąc, także Zakonu Świętego Bazylego Wielkiego w prowincji ruskiej w ogólności) stanowiły przedmiot badań zarówno historiografii ukraińskiej, jak i polskiej¹⁶, o tyle spisy ksiąg dotyczące prywatnych

¹³ B. Bienkowska, *Kilka uwag i propozycji w sprawie badań księgozbiorów historycznych* [w:] *Studia o książce*, t. 16, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1986, s. 3–17; K. Migoń, *Dawne katalogi biblioteczne jako źródło wiedzy o kulturze książki*, „Roczniki Biblioteczne” 2005, R. 49, s. 301–310.

¹⁴ O analizie spisów ksiąg w epoce wczesnej nowożytności w kontekście historii czytania zob. M. Walsby, *Book Lists and Their Meaning* [w:] *Documenting the Early Modern Book World*, dz. cyt., s. 1–24.

¹⁵ A. Pettegree, *The Legion of the Lost. Recovering the Lost Books of Early Modern Europe* [w:] *Lost Books. Reconstructing the Print World of Pre-Industrial Europe*, ed. F. Bruni, A. Pettegree, Leiden–Boston 2016, s. 21–22.

¹⁶ Wśród prac dotyczących historii inwentarzy bibliotek klasztornych eparchii lwowskiej warto wymienić: I. Almes, *Źródła do historii bibliotek klasztornych eparchii lwowskiej XVII–XVIII wieku. Inwentarze bazylińskiego monasteru w Krechowie*,

księgozbiorów mnichów z badanych klasztorów nie były jak dotąd przedmiotem zainteresowania badaczy. Wynika to z wielu czynników. Księgozbiory należące do poszczególnych mnichów włączano po ich śmierci do bibliotek klasztornych i stawały się one ich częścią, toteż badacze zgłębiający tematykę prywatnych księgozbiorów klasztornych rozpatrywali je wyłącznie w kontekście badania całych bibliotek klasztornych. Co więcej, zgodnie z regułami życia klasztornego mnisi nie mogli posiadać na własność odrębnego majątku, w tym książek, dlatego też kodeksy znajdujące się w posiadaniu poszczególnych mnichów są uznawane za składnik majątku całego klasztoru, a nie za własność prywatną – zresztą pojęcie to samo w sobie jest sprzeczne z regułami życia monastycznego. Warto przy okazji zaznaczyć, że jeżeli nawet mnisi posiadali określony zbiór książek i spisywali jego zawartość, były to z reguły niewielkie zbiory, nieprzyciągające uwagi badaczy.

Ogólnie rzecz biorąc, w trakcie kwerendy archiwalnej udało się odnaleźć spisy ksiąg 15 mnichów prawosławnych i bazylianów eparchii

„Textus et Studia” 2015, nr 3, s. 7–27; M. Boânivs'ka, *Knigozbiornâ Pidgorec'kogo monastirâ. Istorîâ formuvannâ* [w:] *Zapiski L'vivs'koï nacional'noi naukovoï biblioteki Ukraïni imeni V. Stefânika. Zb. nauk. pr.*, t. 3 (19), L'viv 2011, s. 394–421; V. Kmet', *Inventari Uspens'koï ta Svâtoonufriïvs'koï monastirs'koï cerkvi u L'vovi 1579 r.* [w:] *Visnik L'vivs'kogo universitetu. Seriâ istoriâna*, t. 35, L'viv 2000, s. 494–510; B. Lorens, *Biblioteka bazylianskiego klasztoru sw. Jerzego we Lwowie w drugiej połowie XVIII wieku w świetle inwentarzy* [w:] *Kraków–Lwów. Książki, czasopisma, biblioteki*, t. 8, Kraków 2006, s. 273–286; B. Lorens, *Inwentarz biblioteki bazylianskiej archimandrii w Uniowie z 1789 r.* [w:] *Hereditas Monasteriorum*, t. 2, Wrocław 2013, s. 253–269; B. Lorens, *Inwentarze bibliotek bazylianskich w XVIII w. jako źródło do badań nad kulturą i Rzeczypospolitą* [w:] *Stan badań nad wielokulturowym dziedzictwem dawnej Rzeczypospolitej*, t. 10, Białystok 2017, s. 295–313; [I. Myc'ko], *Vizitaciâ Univs'kogo monastirâ 1747 r. Materiali do istorii Univs'koï biblioteki* [w:] *Lavra. Časopis monahiv studyts'kogo ustavu*, t. 3 (5), L'viv 1999, s. 32; M. Pidłypczak-Majerowicz, *Biblioteki klasztorne prowincji koronnej zakonu bazylianów w XVIII wieku*, „Z badań nad Polskimi Księgozbiorami Historycznymi. Studia i materiały” 1995, t. 16, s. 21–49; M. Pidłypczak-Majerowicz, *Biblioteki bazylianów lwowskich i dawnej prowincji koronnej zakonu w XVII–XX wieku* [w:] *Kraków–Lwów. Książki, czasopisma biblioteki XIX i XX wieku*, t. 9, cz. 1, Kraków 2009, s. 229–237; tejże, *Prywatne księgozbiory bazylianów prowincji koronnej zakonu na podstawie proveniencji wynotowanych z druków XVI–XVIII wieku w zbiorach Ossolineum. Zarys zagadnienia*, „Z badań nad Książką i Księgozbiorami Historycznymi” 2016, t. 10, s. 95–106.

lwowskiej pochodzące przeważnie z drugiej połowy XVIII w. (zob. tab. 1). W przypadku prawosławnych klasztorów eparchii lwowskiej w XVII w. dokumenty takie były sporządzane cyrylicą (w języku ruskim), natomiast w XVIII w. – alfabetem łacińskim (w językach polskim i łacińskim). O ile na początku XVIII w. zapisów dotyczących ksiąg cyrylickich dokonywano jeszcze w języku ruskim (staroukraińskim), to od połowy tego stulecia były już transliterowane alfabetem łacińskim.

t. Spisy ksiąg mnichów

imię i nazwisko	Lata życia	Liczba ksiąg	Źródło	Opis
[imię] [nazwisko]	zm. 1738	13 t.	[źródło]	f. 3, poz. 145, k. 97; poz. 1363, k. 60–61.
Sebastian Dołński	1707–1764	26 tyt. 27 t.	CPAH	f. 201, op. 46, spr. 613 (1917), k. 482v.
Wacenty Dubaczewski	1692–1774	20 tyt. 23 t.	CPAH	f. 201, op. 46, spr. 613 (1917), k. 524v.
[imię] [nazwisko]	1708–1776	45 tyt. 48 t.	CPAH	f. 684, op. 1, spr. 2186, k. 20v.; spr. 2234, k. 16–16v.
Władysław Kopystenski	1724–1771	30 t.	CPAH	f. 684, spr. 2186, k. 19v., 22v.–23.
Władysław Kuczarowski	zm. 1721	12 t.	LNNBU	f. 3, poz. 129, k. 42v.
[imię] Łomikowski	1654–1729	43 tyt. 49 t.	LNNBU	f. 3, poz. 76, k. 67–70.
Władysław Łoziński	1719–1774	34 tyt. 49 t.	CPAH	f. 684, op. 1, spr. 2186, k. 20; spr. 2521, k. 3v.
Władysław Oryszczycz	1720–1781	11 tyt. 15 t.	CPAH	f. 684, op. 1, spr. 2186, k. 23; АРОТ, f. 258, op. 1, spr. 141, k. 23–24.
Władysław Podwieszczyński	1713–1769	91 tyt. 100 t.	CPAH	f. 684, op. 1, spr. 2186, k. 21v.–22v.
[imię] Pruchnicki	zm. 1757	40 tyt. 42 t.	АРОТ	f. 258, op. 3, spr. 1254, k. 25–25v.
Władysław Runycz	zm. 1772	15 tyt. 19 t.	LNNBU	f. 3, poz. 310, k. 34v.
Władysław Sabatowicz	ur. 1738	57 t.	[źródło]	f. 3, poz. 129, k. 44v.–45.
Władysław Szulewicz	1736–1771	35 tyt. 47 t.	LNNBU	f. 3, poz. 813/1, k. 14.
Władysław Wołkowicz	ur. 1727	11 t.	CPAH	f. 684, op. 1, spr. 2184, k. 50v.; spr. 2239, k. 6v.–7.

Opis skrótów: АРОТ – Archiwum Państwowe Obwodu Tarnopolskiego, biblioteka (Державний архів Тернопільської області, бібліотека); LNNBU – Lwowska Narodowa Naukowa Biblioteka Ukrainy im. Wasyla Stefanyka, Oddział Rękopisów (Львівська національна наукова бібліотека ім. Василя Стефаника НАН України, Відділ рукописів); CPAH – Centralne Państwowe Archiwum Historyczne Ukrainy we Lwowie (Центральний державний історичний архів України у Львові); f. – fond/zasób, k. – karta/karty, op. – opis, r. – rewers strony, spr. – sprawa, t. – tom, tyt. – tytuł

W zbadanych spisach ksiąg informacje są zazwyczaj podawane w następującej kolejności:

- ogólny numer porządkowy książki w spisie (cyframi arabskimi);
- nazwisko autora (czasami nazwiska brak lub jego pisownia jest zmieniona);
- tytuł publikacji (zazwyczaj w formie skróconej);
- format publikacji (nie zawsze jest podawany);
- miejsce publikacji (podawane przy niewielu zapisach);
- liczba tomów (cyframi arabskimi);
- opis zewnętrznych parametrów książki (stan zachowania itp.).

Ze względu na ograniczenia wartości informacyjnej zapisów (niekompletność, a niekiedy zmienność tytułów ksiąg) niezbędne są czasochłonne procesy atrybucji i rekonstrukcji danych bibliograficznych w celu przeprowadzenia analizy tematycznej księgozbioru danego mnicha. Takie skrócone opisy ksiąg nie pozwalają na ustalenie wszystkich wyjściowych danych bibliograficznych, a zwłaszcza miejsca i roku wydania. Ponadto na podstawie tych źródeł można zrekonstruować nominalne, a nie rzeczywiste wskaźniki ilościowe danego księgozbioru, ponieważ trudno jest ustalić istnienie klocek (jeśli takowe były), tzn. dwóch lub większej liczby książek oprawionych razem. Mimo że inwentaryzacja majątku bibliotecznego była prowadzona w klasztorach w celu zabezpieczenia go przed kradzieżą, to zazwyczaj w rejestrach starano się spisać wszystkie książki dostępne w klasztorze.

Spisy ksiąg pochodzących z bibliotek poszczególnych mnichów były zazwyczaj rejestrowane w klasztornych inwentarzach, przy czym najczęściej odbywało się to po śmierci ich właściciela. Księgi te były de facto włączane do inwentarza klasztoru, w którym zmarł dany mnich. Najbardziej charakterystyczne wyrażenia to m.in.: „księgi pozostałe po śmierci”¹⁷, „księgi po śmierci”¹⁸, „post obitum piae memoriae”¹⁹, „książki pozostałe po”²⁰. Znane są jednak przypadki, kiedy księgi mnicha włączano do inwentarza wówczas, gdy zmieniał on miejsce pobytu,

¹⁷ Centralne Państwowe Archiwum Historyczne Ukrainy we Lwowie (dalej: CPAH Ukrainy we Lwowie), f. 684, op. 1, spr. 2186, k. 19r.

¹⁸ CPAH Ukrainy we Lwowie, k. 21r–22r.

¹⁹ Archiwum Państwowe Obwodu Tarnopolskiego (dalej: APOТ), f. 258, op. 3, spr. 1254, k. 25.

²⁰ LNBUB, Oddział Rękopisów, f. 3, poz. 129, k. 44r.

tnz. przenosił się do innego klasztoru, lecz postanowił zostawić swoje książki (a przynajmniej część swojego księgozbioru) w dotychczasowym miejscu pobytu. W ten sposób egzemplarze należące do Justyna Illaszewicza znalazły się w bibliotece klasztoru sw. Jura we Lwowie („Książki aplikowane do biblioteki Świętojurskiej, od J[ego]m[os]ci x. Illaszewicza konsultora o.s.b.m.”²¹, skąd już po jego śmierci trafiły do tamtejszego klasztoru sw. Onufrego („Książki pozostałe po s.p.x. Justyna Illaszewicza Exconsultora Prowincyi 1777 Roku D. 13 Febr[arii] wpisane”)²².

Książki od mnichów trafiały do klasztorów także jako rekompensata za długi pieniężne. Tym sposobem w bibliotece lwowskiego klasztoru sw. Jura w dniu 25 lipca 1773 pojawiły się książki jego rezydenta, Izydora Wołkowicza, jak napisano w źródle: „Xięgi x[iędz]a Izydora Wołkowicza zSBW, za długi rozne przez niego zaciągnione, a przez monaster Lwowski S[więt]ojurski wypłacane, do Biblioteki tutejszey zabrane. A[nn]o [1]773 D[ie] 25 Julij V[eteris] S[tyli]”. Dalej w inwentarzu wspomnianego klasztoru podano wykaz 11 tomów pochodzących od ojca Izydora²³.

Znane są przypadki odnotowywania ksiąg należących do mnichów również w rejestrach zmarłych zakonników. Na przykład po śmierci Jozafata Łozińskiego w 1774 r. w klasztorze sw. Onufrego we Lwowie sporządzono rejestr jego majątku, m.in. książek, których wykaz przedstawiono w dwóch dokumentach: opisie inwentarza oraz klasztorным nekrologu. Warto odnotować, że zapisy w tych dwóch różnych źródłach nie są identyczne – w nekrologu uwzględniono o dwie książki więcej niż w inwentarzu klasztorным²⁴.

Na spisy książek należących do mnichów można także natrafić w kronikach klasztornych. Przykładem jest nota w kronice klasztoru we wsi Zadarow (ukr. Zadariv, obwód tarnopolski) z 1772 r. stwierdzająca, że po śmierci Gabriela Runycza w klasztorze pozostały druki, których wykaz został przedstawiony w źródle²⁵. Tytuły ksiąg należących do mnichów zapisywano też w protokołach z wizytacji klasztorów. Na przykład podczas wizytacji klasztoru w Zawałowie (ukr. Zavaliv, obwód tarnopolski) w 1764 r. księgi opisano w czterech rubrykach: „Xięgi cerkiewne”, „Ruskie xięgi biblioteczne”, „Xięgi polskie” i „Xięgi incorporowane po

²¹ CPAH Ukrainy we Lwowie, f. 684, op. 1, spr. 2234, k. 16–16r.

²² CPAH Ukrainy we Lwowie, spr. 2186, k. 20r.

²³ CPAH Ukrainy we Lwowie, spr. 2184, k. 50r; spr. 2239, k. 6r.

²⁴ CPAH Ukrainy we Lwowie, spr. 2521, k. 3r; spr. 2186, k. 20.

²⁵ LNNBU, Oddział Rękopisów, f. 3, poz. 310, k. 34r.

X. Dolińskim²⁶, natomiast podczas wizytacji monasteru w Zbarazu w 1765 r. w osobnej rubryce wyszczególniono woluminy otrzymane od Innocentego Dubaczewskiego²⁷.

Interesujące są spisy znajdujące na wyklejkach manuskryptów. Bazylianin Teodor Dębczyński własnoręcznie sporządził wykaz swoich ksiąg na forzacach dwóch rękopisów, które sam przepisał w języku polskim w 1738 r. Jeden z tych manuskryptów to księga dotycząca moralistyki, a drugi to „Reguła” św. Bazylego Wielkiego. Wyklejki tych manuskryptów opatrzył inskrypcją: „Registr książek moich własnych”²⁸.

Księgozbiory prywatne mnichów prawosławnych i bazylianów

Należy zauważyć, że na podstawie badań spisów ksiąg możliwe jest obliczenie całkowitej liczby woluminów w prywatnych bibliotekach mnichów. W księgozbiorach 15 badanych mnichów figurowało od 11 do 100 tomów (zob. tab. 1). Nie są to oczywiście bezwzględne wskaźniki ilościowe, ponieważ podane spisy mogą nie zawierać wszystkich książek należących do ich właścicieli. Ponadto podczas rekonstrukcji historycznych księgozbiorów, w szczególności podczas ustalania danych liczbowych, należy uwzględnić ograniczoną i niepełną charakter materiałów źródłowych²⁹. Dla porównania, biblioteki ihumenów i archimandrytów kijowskich klasztorów liczyły od 10 do 372 kodeksów³⁰. Już w drugiej połowie XVII w. niewielka kolekcja 10–12 tomów świadczyła o „kulturze teologicznej” w przypadku francuskiego księdza parafialnego (nie wspominając o zakonnikach). W latach 1755–1760 mniej więcej 60–75 procent tzw. białego duchowienstwa (tzn. księży diecezjalnych) na ziemiach francuskich posiadało średnio 100 woluminów, z czego

■ CPAH Ukrainy we Lwowie, f. 201, op. 46, spr. 613 (1917), k. 482r.

²⁷ CPAH Ukrainy we Lwowie, k. 524r.

■ LNNBU, Oddział Rękopisów, f. 3, poz. 145, 1363.

■ Więcej na temat metody obliczania na potrzeby studiów bibliotek historycznych zob. A. Weedon, *The Uses of Quantification [w:] A Companion to the History of the Book*, ed. S. Eliot, J. Rose, Malden–Oxford 2007, s. 33–49.

³⁰ M. Aremenko, *Kiivs'ke černectvo XVIII st.*, Kiiv 2007, s. 150–161; jeden z najbardziej znanych metropolitów kijowskich Petro Mohyla (1632–1647) dysponował kilkuset książkami: L. Charipova, *Latin Books and the Eastern Orthodox Clerical Elite in Kiev, 1632–1780*, Manchester – New York 2006, s. 66–83.

znaczoną część stanowiły wydawnictwa z dziedziny moralistyki, czyli księgi praktycznie niezbędne w pracy duszpasterskiej³¹. W porównaniu z nimi mnisi prawosławni i bazylianie eparchii lwowskiej w XVII–XVIII w. mieli księgozbiory niewielkich rozmiarów.

Wskazniki ilościowe dają ponadto ogólne pojęcie o poziomie wykształcenia i czytania mnicha, chociaż aby czytać książkę, nie zawsze trzeba być jej właścicielem (i oczywiście, będąc jej właścicielem, nie trzeba książki czytać). Innymi słowy, im większą biblioteką dysponował dany mnich, tym (prawdopodobnie) bardziej był wykształcony i aktywny intelektualnie. Jeśli spróbujemy zweryfikować to na przykładzie badanych kolekcji należących do mnichów, to ze znanych opisów księgozbiorów (zob. tab. 1) wynika, że najwięcej książek miał Walerian Podwieszczyński. Nic w tym dziwnego, ponieważ po ukończeniu nauki w lwowskim kolegium jezuickim jako jeden z pierwszych bazylianów w prowincji ruskiej obronił doktorat w Rzymie³², a po powrocie do ojczyzny wykładał w lwowskim klasztorze św. Jura i pełnił funkcję sekretarza Zakonu Świętego Bazylego Wielkiego³³.

Jeszcze więcej informacji o wykształceniu mnichów przynosi analiza tematyczna zawartości ich księgozbiorów. Ponieważ zdarza się, że materiały źródłowe nie pozwalają na formułowanie pełnych wniosków, stąd też znaczenia nabierają te oparte na analizie spisów ksiąg. Możliwości, jakie daje rekonstrukcja zawartości prywatnego księgozbioru, przedstawię na przykładzie kolekcji przedstawiciela elity monastycznej bazylianów J. Iljaszewicza oraz kaznodziei i duszpasterza J. Łozińskiego.

Księgozbiór Justyna Iljaszewicza

Justyn (w życiu świeckim Iwan Iljaszewicz) urodził się w maju 1708 we wsi Meryszczow (ukr. Merisiv) w województwie ruskim (obecnie rejon przemyslański obwodu lwowskiego). Wykształcenie teologiczne (studia wyższe) zdobył w kolegium jezuickim we Lwowie. 21 listopada 1738,

■ D. Julia, *Ksiądz [w:] Człowiek Oświecenia*, red. M. Vovelle, tłum. M. Gurgul, Warszawa 2001, s. 391.

³² B. Lorens, *Bazylianie...*, dz. cyt., s. 160; D. Blażejovskij, *Byzantine Kyivan Rite Students in Pontifical Colleges, and in Seminaries, Universities, and Institutes of Central and Western Europe (1576–1983)*, Rome 1984, s. 86.

³³ LNNBU, Oddział Rękopisów, f. 3, poz. 436, k. 190.

mając trzydzieści lat, wstąpił do klasztoru sw. Jura we Lwowie. 6 stycznia 1740 biskup Atanazy Szeptycki udzielił mu święcen kapłańskich, co zapoczątkowało posługę Justyna w klasztorach bazylianów. Przez 10 miesięcy sprawował on funkcję oficjała katedry w Haliczu we lwowskiej eparchii kościoła unickiego³⁴. Od 1754 r. był rektorem studiów teologicznych w klasztorze sw. Jura we Lwowie³⁵. W 1755 r. i ponownie w 1759 wybrano go na konsultora prowincji koronnej bazylianów. Zmarł 31 lipca 1776 i został pochowany we Lwowie, w klasztorze sw. Onufrego³⁶.

Będąc wykładowcą teologii i opatem klasztorów, ojciec Justyn zgromadził własną bibliotekę. Część księgozbioru (22 książki) przekazał na rzecz klasztoru sw. Jura we Lwowie³⁷. Po jego śmierci pozostałych 26 woluminów trafiło do lwowskiego klasztoru sw. Onufrego. Biblioteka J. Iljaszewicza była zatem niewielka i liczyła 48 woluminów. Większość z nich to wydania po łacinie (34 woluminy), a tytułów w języku polskim i ruskim było zaledwie po szesc. Do tego doliczyć należy jeszcze dwa woluminy, na temat których nie udało się znaleźć szczegółowych informacji. Takie proporcje nie są zaskakujące, biorąc pod uwagę łacińskie wykształcenie ojca Justyna i jego znajomość łaciny i języka polskiego. Tylko cztery tytuły ze spisu zostały oznaczone jako kodeksy spisane ręcznie, resztę stanowiły wydawnictwa drukowane. Ojciec Justyn był właścicielem książek z drukarni ukraińskich, polskich, rosyjskich i włoskich: Rzym (3 tytuły, 4 woluminy), Poczajów (3), Poznań (2), Kijów (1) Lwów (1), Berdyczów (1), Kraków (1), Wrocław (1) i Petersburg (1).

Poziom wykształcenia oraz charakter pełnionych funkcji monastycznych to kluczowe czynniki, które determinowały repertuar księgozbiorów należących do zakonników. Do specyfiki zbiorów bibliotecznych J. Iljaszewicza – byłego konsultora prowincji ruskiej i ihumena największych klasztorów protoihumenatu (monastery w Poczajowie oraz sw. Jura i sw. Onufrego we Lwowie) – można zaliczyć znaczną liczbę publikacji z zakresu prawa kościelnego. Najwyraźniej było to związane z funkcjami sprawowanymi przez ojca Justyna, który został dwukrotnie wybrany na konsultora prowincji ruskiej. W związku z tym, będąc członkiem administracji prowincji, musiał zapoznać się z głównymi

■ LNNBU, Oddział Rękopisów, f. 3, poz. 435, k. 175.

■ M. Vavrik, *Naris rozvitku i stanu Vasyliáns'kogo čyna XVII–XX st. Topograficno-statisticna rozvidka*, Rim 1979, s. 108.

■ LNNBU, Oddział Rękopisów, f. 3, poz. 435, k. 175.

■ CPAH Ukrainy we Lwowie, f. 684, spr. 2234, k. 16.

dokumentami zawierającymi przepisy kościelne, takimi jak encykliki papieskie, uchwały soborowe, dekrety itp. Co ciekawe, w jego księgozbiorze znajdowały się księgi kanoniczne należące nie tylko do tradycji łacińskiej czy unickiej, lecz także do moskiewskiego prawosławia. Na przykład był tam główny kodeks ustawodawczy Cerkwi w Imperium Rosyjskim, tzw. Reguła duchowa.

Ogólnie rzecz biorąc, preferencje ojca Justyna jako wykładowcy odzwierciedlają takie pozycje księgozbioru, jak podręczniki po łacinie i po polsku z zakresu teologii dogmatycznej i moralnej (Paul-Gabriel Antoine), wydania z dziedziny egzegezyki, tomizmu (François van Ranst), historii Kościoła, tradycji karmelitańskiej (Marcin Rubczynski), franciszkańskiej (Patrycjusz Sporer) i pijarskiej (Nicolo Ruggiero), medytacje, wspomnienia i słowniki. Były to podręcznikowe dzieła teologiczne używane w ówczesnych europejskich seminariach duchownych³⁸.

Księgozbiór Jozafata Łozinskiego

Drugim charakterystycznym przykładem prywatnego księgozbioru jest biblioteka mniej wykształconego ojca Jozafata (przed święceniami: Iwana Łozinskiego), urodzonego w sierpniu 1719 na Podolu. 14 września 1740 dwudziestojednoletni Iwan wstąpił do nowicjatu w klasztorze poczajowskim, a dwa lata później złożył śluby zakonne. Nie wiadomo nic o jego edukacji – najprawdopodobniej skończył jedynie studia klasztorne. Znał ruski, cerkiewnosłowiański i polski³⁹. 15 lipca 1742 przyjął święcenia kapłanskie i rozpoczął posługę, głównie w peryferyjnych klasztorach bazylianów (w Zolkwi, Ułaszkwcach itd.). 4 października 1765 został wikariuszem lwowskiego klasztoru św. Onufrego, gdzie w 1774 r. zmarł⁴⁰.

³⁸ Więcej na temat księgozbioru Justyna Iljaszewicza zob. I. Almes, *Kolo citanná cenciv L'vivs'koj j éparhii drugoi polovini xviii st. Biblioteki vasilians'kih iéromonahiv Ūstina Illásevica ta Josafata Lozins'kogo* [w:] *Visnik L'vivs'kogo universitetu. Seriiá knigoznavstvo, bibliotekoznavstvo ta informacijni tehnologu*, t. 11–12, L'viv 2017, s. 19–25.

³⁹ CPAH Ukrainy we Lwowie, f. 684, op. 1, spr. 2520, k. 5.

⁴⁰ LNNBU, Oddział Rękopisów, f. 3, poz. 639, k. 130; V. Los', N. Sinkevič, *Catalogus Patrum et fratrum defunctorum Čynu Sv. Vasiliá Velikogo u fondah Institutu rukopisiv NBUV (seredina xviii – pocatok xix st.)* [w:] *Henealohicni zapiski*, t. 12 (novoi serii 6), L'viv 2014, s. 85.

Po śmierci ojca Jozafata część jego księgozbioru pozostała w klasztorze św. Onufrego. Według danych pochodzących z inwentarza tego klasztoru do zakonnika należały 34 tytuły (49 woluminów)⁴¹. Warto zaznaczyć, że nie jest to cały jego księgozbiór. Wiadomo o należącym do niego modlitewniku z 1747 r., drukowanym w monasterze uniowskim („Post Fata Pris Josaphat Łozinski OSBM”), który nie został wymieniony w badanym opisie⁴². Spośród wskazanych wyżej 49 woluminów ponad połowę stanowiły książki w języku polskim (18 tytułów, 22 woluminy), 14 książek było wydrukowanych cyrylicą, a w przypadku dwóch tytułów (w 13 egzemplarzach) język wydania nie został podany. Tak więc w księgozbiórze tym nie było książek po łacinie, co najprawdopodobniej świadczy o tym, że ojciec Jozafat nie znał tego języka. Podobnie jak kolekcja ojca Justyna, również księgozbiór ojca Jozafata składał się z pozycji małoformatowych: 15 książek w formacie 8° oraz 8 (12 woluminów) w formacie 12°. Odnotowano kilka egzemplarzy w formacie *in folio* (2) oraz *in quarto* (6). Większość stanowiły wydawnictwa z ówczesnych drukarni ukraińskich w Poczajowie (7), Lwowie (3), Uniowie (1) czy Czernihowie (1). W księgozbiórze znalazły się także pojedyncze tytuły pochodzące z polskich drukarni w Warszawie, Kaliszu i Lublinie.

Księgozbiór słabiej wykształconego J. Łozińskiego świadczy przede wszystkim o tym, że zakonnik pełnił funkcje duszpasterza (spowiadał, odprawiał nabożeństwa). Znalazły się w nim księgi liturgiczne oraz pozycje przeznaczone do użytku „w celi mnicha” – psalterz, modlitewnik, zbiór akatystów (hymnów liturgicznych) w języku cerkiewnosłowiańskim i polskim. Za lekturę dla wzrostu duchowego służyły polskie tłumaczenia traktatów ascetycznych włoskich autorów katolickich: *Walka duchowa* Lorenza Scupolego (1530–1610), *Prawdy wieczne* jezuita Carla Gregoria Rossignolego (1631–1707) i *Aksjomaty filozofii chrześcijańskiej* Giovanniego Battisty Manniego (1606–1682). Znalazły się tam również żywoty świętych, Onufrego Wielkiego i Kajetana, „nauka dobrego umierania” autorstwa jezuitów, po dwie książki autorów unickich i prawosławnych (Izajasza Kopińskiego i Stefana Jaworskiego). Ze względu na

⁴¹ CPAH Ukrainy we Lwowie, f. 684, op. 1, spr. 2186, k. 20–20r.

⁴² LNNBU, Oddział Rękopisów, f. 3, poz. 510; więcej na temat odręcznych ekslibrisów bazylianów XVIII w. zob. I. Almes, „*Ex Libris Patrum Basilianorum*”. Z historii prywatnych księgozbiorów bazylianów prowincji ruskiej w drugiej połowie XVIII w. [w:] *Książka dawna i jej właściciele*, red. D. Sidorowicz-Mulak, A. Franczyk-Cegła, t. 2, Wrocław 2017, s. 63–80.

brak „łacińskiego” wykształcenia ojciec Jozafat kolekcjonował wydawnictwa o tematyce teologicznej i zbiory kazań w języku ruskim⁴³.

Reasumując, należy zauważyć, że mimo priorytetowego charakteru zapisów proveniencyjnych nie mniej ważnymi, a niekiedy wręcz pierwszorzędnymi źródłami dla badań historycznych księgozbiorów prywatnych są spisy ksiąg. W przypadku badania zaginionych prywatnych księgozbiorów mnichów prawosławnych i bazylianów eparchii lwowskiej z XVII–XVIII w. tego typu dokumenty są bodaj jedynymi materiałami źródłowymi do studiów nad historią księgozbiorów znajdujących się w posiadaniu mnichów. Spisy ksiąg odgrywają szczególnie ważną rolę w badaniach nad praktykami kulturowymi zwykłych ludzi, a nie sławnych czy znanych osobistości. Księgozbiory szlachty miały szansę przetrwać do dziś w całości, natomiast niewielkie księgozbiory zgromadzone przez prostych ludzi, w tym mnichów (choć niekiedy także członków monastycznej elity), najczęściej znikają, pozostawiając po sobie pojedyncze informacje źródłowe. Co więcej, o ile badania proveniencyjne w przeważającej mierze pozwalają jedynie na stworzenie fragmentarycznego obrazu danej kolekcji, o tyle spisy ksiąg pozwalają na całościowe badanie historycznych księgozbiorów prywatnych. Studia nad historycznymi opisami bibliotek należących do mnichów umożliwiają weryfikację informacji uzyskanych w trakcie badań proveniencyjnych. Należy dodać, że spisy ksiąg wraz z inskrypcjami właścicieli stanowią argument na rzecz tezy o istnieniu prywatnych księgozbiorów wśród mnichów prawosławnych i bazylianów wbrew zasadom życia monastycznego.

Bibliografia

Zródła archiwalne

Archiwum Państwowe Obwodu Tarnopolskiego
fond 258, dział 3, rps 1254.

Centralne Państwowe Archiwum Historyczne Ukrainy we Lwowie
fond 684, opis 1, sprawa 2184, 2186, 2234, 2239, 2520, 2521.
fond 201, opis 45, sprawa 613 (1917).

Lwowska Narodowa Naukowa Biblioteka Ukrainy im. Wasyla Stefanyka, Oddział Rękopisów
fond 3, jedn. 76, 129, 145, 310, 435, 436, 639, 1363.

⁴³ Więcej na temat księgozbioru Jozafata Łozińskiego zob. I. Almes, *Kolo citanná...*, dz. cyt., s. 25–28.

Opracowania

- Almes I., „*Ex Libris Patrum Basilianorum*”. Z historii prywatnych księgozbiorów bazylianów prowincji ruskiej w drugiej połowie XVIII w. [w:] *Książka dawna i jej właściciele*, red. D. Sidorowicz-Mulak, A. Franczyk-Cegła, t. 2, Wrocław 2017, s. 63–80.
- *Kolo citanna cenciv L'vivs'koj eparhii drugoi polovini XVIII st. Biblioteki vasilians'kih ieromonahiv Ustina Illasevica ta Josafata Lozins'kogo* [w:] *Visnik L'vivs'kogo universitetu. Seria knigoznavstvo, bibliotekoznavstvo ta informacijni tehnologii*, t. 11–12, L'viv 2017, s. 14–37.
- *Zrodla do historii bibliotek klasztornych eparchii lwowskiej XVII–XVIII wieku. Inwentarze bazylijskiego monasteru w Krechowie*, „*Textus et Studia*” 2015, nr 3, s. 7–27.
- Aremenko M., *Kiivs'ke cernectvo XVIII st.*, Kiiw 2007.
- Bienkowska B., *Kilka uwag i propozycji w sprawie badan księgozbiorow historycznych*, „*Studia o Książce*”, t. 16, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1986, s. 3–17.
- Blazejovsky D., *Byzantine Kyivan Rite Students in Pontifical Colleges, and in Seminaries, Universities, and Institutes of Central and Western Europe (1576–1983)*, Rome 1984.
- Boanivs'ka M., *Knigozbornâ Pidgorec'kogo monastira. Istoriâ formuvanna* [w:] *Zapiski L'vivs'koj nacional'noi naukovoï biblioteki Ukraïni imeni V. Stefanika. Zb. nauk. pr.*, t. 3 (19), L'viv 2011, s. 394–421.
- *Perepisuvaci knizok âk kulturni diâci Ukraïni xv – persoi polovini xvii st.*, L'viv 1994.
- Bruni F., *The Book Inventories of Servite Authors and the Survey of the Roman Congregation of the Index in Counter-Reformation Italy* [w:] *Documenting the Early Modern Book World. Inventories and Catalogues in Manuscript and Print*, ed. M. Walsby, N. Constantinidou, Leiden 2013, s. 221–230.
- Burke P., *Spoleczna historia wiedzy*, tłum. A. Kunicka, Warszawa 2016.
- Charipova L., *Latin Books and the Eastern Orthodox Clerical Elite in Kiev, 1632–1780*, Manchester – New York 2006.
- Chartier R., *The Order of Books. Readers, Authors, and Libraries in Europe between the Fourteenth and Eighteenth Centuries*, Stanford 1994.
- Derwich M., *Monastycyzm w Polsce sredniowiecznej i nowozytnej. Uwagi terminologiczne* [w:] *Christianitas et cultura Europae. Księga Jubileuszowa profesora Jerzego Kłoczowskiego*, t. 1, Lublin 1998, s. 255–259.
- Encyclopedia of Monasticism*, ed. W. M. Johnston, vol. 2, Chicago–London 2000.
- Evans G. R., *The History of Monasticism. The Western Tradition*, London – New York 2016.
- Graff H. J., *The Legacies of Literacy. Continuities and Contradictions in Western Culture and Society*, Bloomington 1987.
- Isaevic Â., *Do harakteristiki kulturni dobi baroko. Vasilians'ki osvutni oseredki* [w:] *Ukraïna. kulturna spadcina, nacional'na svidomist', derzavnist'*, t. 12, L'viv 2004, s. 195–206.
- Julia D., *Książdz* [w:] *Człowiek oświecenia*, red. M. Vovelle, tłum. M. Gurgul, Warszawa 2001, s. 363–398.

- Kmet' V., *Inventari Uspens'koï ta Svatoonufriivs'koï monastirs'koï cerkvi u L'vovi 1579 r.* [w:] *Visnik L'viv'skogo universitetu. Seria istoricna*, t. 35, L'viv 2000, s. 494–510.
- Lorens B., *Bazylianie prowincji koronnej w latach 1743–1780*, Rzeszów 2014.
- *Biblioteka bazylianskiego klasztoru sw. Jerzego we Lwowie w drugiej połowie XVIII wieku w swietle inwentarzy* [w:] *Krakow–Lwow. Książki, czasopisma, biblioteki*, t. 8, Krakow 2006, s. 273–286.
- *Inwentarz biblioteki bazylianskiej archimandru w Uniovie z 1789 r.* [w:] *Hereditas Monasteriorum*, t. 2, Wrocław 2013, s. 253–269.
- *Inwentarze bibliotek bazylianskich w XVIII w. jako zrodło do badan nad kulturą i Rzeczypospolitej* [w:] *Stan badan nad wielokulturowym dziedzictwem dawnej Rzeczypospolitej*, t. 10, Białystok 2017, s. 295–313.
- *Monastery bazylianskie w ziemi halickiej zlikwidowane w trzeciej cwieterci XVIII wieku w swietle inwentarzy z lat 1763–1764* [w:] *Karpati. Lüdina, etnos, civilizacia*, t. 5, Ivano-Frankivs'k 2014, s. 166–177.
- Los' V., Sinkevic N., *Catalogus Patrum et fratrum defunctorum Ćynu Sv. Vasilija Velikogo u fondah Institutu rukopisiv NBUV (seredina XVIII – počatok XIX st.)* [w:] *Henealohicni zapiski*, t. 12 (nowoi serii 6), L'viv 2014, s. 77–101.
- McKitterick D., *Print, Manuscript and the Search for Order, 1450–1830*, Cambridge 2003.
- *Libraries and the Organization of Knowledge* [w:] *The Cambridge History of Libraries in Britain and Ireland*, ed. E. Leedham-Green, T. Webber, vol. 1: *To 1640*, Cambridge 2006, s. 592–615.
- Migon K., *Dawne katalogi biblioteczne jako zrodło wiedzy o kulturze książki*, „Roczniki Biblioteczne” 2005, R. 49, s. 301–310.
- Myc'ko I., *Svátouspens'ka lavra v Unevi*, L'viv 1998.
- *Ideologicna borot'ba na Ukraini v XVII st. i formuvanna ta sklad bibliotek* [w:] *Bibliograficna informacia i sucasnist'.* Zbirnik naukovih prac', Kiiv 1981, s. 102–111.
- *Vizitacia Univs'kogo monastirâ 1747 r. Materiali do istorii Univs'koï biblioteki* [w:] *Lavra. Ćasopis monahiv studyts'kogo ustavu*, t. 3 (5), L'viv 1999, s. 32.
- Paschalis K. M., *An Orthodox Commonwealth. Symbolic Legacies and Cultural Encounters in South-Eastern Europe*, Aldershot 2007.
- Pettegree A., *The Legion of the Lost. Recovering the Lost Books of Early Modern Europe* [w:] *Lost Books. Reconstructing the Print World of Pre-Industrial Europe*, ed. F. Bruni, A. Pettegree, Leiden–Boston 2016, s. 1–27.
- Pidłypczak-Majerowicz M., *Biblioteki bazylianow hwowskich i dawnej prowincji koronnej zakonu w XVII–XX wieku* [w:] *Krakow–Lwow. Książki, czasopisma biblioteki XIX i XX wieku*, t. 9, cz. 1, Krakow 2009, s. 229–237.
- *Biblioteki klasztorne prowincji koronnej zakonu bazylianow w XVIII wieku*, „Z Badań nad Polskimi Księgozbiorami Historycznymi. Studia i materiały” 1995, t. 16, s. 21–49.
- *Prywatne księgozbiory bazylianów prowincji koronnej zakonu na podstawie proveniencji wynotowanych z drukow XVI–XVIII wieku w zbiorach Ossolineum*. Zarys

zagadnienia, „Z badan nad Ksiązką i Księgozbiorami Historycznymi” 2016, t. 10, s. 95–106.

Rodak P., *Pismo, książka, lektura. Rozmowy. Le Goff, Chartier, Hébrard, Fabre, Lejeune*, Warszawa 2009.

Senyk S., *A History of the Church in Ukraine*, vol. 2: 1300 to the Union of Brest, Roma 2011.

Smith P. H., Schmidt B., *Knowledge and Its Making in Early Modern Europe [w:] Making Knowledge in Early Modern Europe. Practices, Objects, and Texts, 1400–1800*, ed. P. H. Smith, B. Schmidt, Chicago–London 2007, s. 1–16.

Vavrik M., *Naris rozvitku i stanu Vasyliáns'kogo cyna xvii–xx ct. Topografično-statistyczna rozvidka*, Rim 1979.

Walsby M., *Book Lists and Their Meaning [w:] Documenting the Early Modern Book World: Inventories and Catalogues in Manuscript and Print*, ed. M. Walsby, N. Constantínidou, Leiden 2013, s. 1–24.

Weedon A., *The Uses of Quantification [w:] A Companion to the History of the Book*, ed. S. Eliot, J. Rose, Malden–Oxford 2007, s. 33–49.

Zapasko A., *Dobropisci todi slavni buli. Narisi z istorii ukráíns'kogo rukopisnogo mistectva*, L'viv 2003.

Zavit duhovnij ieroshimonaha Feodosiá, kolisn'ogo igumena svátoï obiteli Skits'koï, dlá rozuminná i vikonanná duhovnomu nastoátelú – igumenu, jakij pislá mene bude, i vsim u Hristi otcám i bratam moím ta ditám po duhu, jakih zibrála blahodat' Boza [w:] *Velikij Skit u Karpatah*, t. 1: *Paterik Skits'kij. Sinodik*, red. M. V. Kuhutak, Ivano-Frankivs'k–L'viv 2013, s. 252–275.

Abstract

In the present article, 15 private collections belonging to the Russian Orthodox and Basilian monks and of the Lviv Eparchy from the seventeenth through the eighteenth century were analysed on the basis of the lists of books from the Lviv and Ternopil archives. Attention was drawn to the importance of book lists for the study of pre-modern book culture, as such sources allow for a more comprehensive study of historical private book collections compared to studies on the provenance of collections. The mentioned lists of books were recorded in inventories, chronicles, obituaries, during visits to monasteries, as well as on old prints and manuscripts. The specificity of the spiritual life of Byzantine-Slavonic monks determined the specificity of the book culture in monastic environments. In particular, contrary to the monastic rules, monks had their own small private book collections. They ranged from 11 to 100 volumes and consisted of books in Ruthenian, Church Slavonic, Polish and Latin.

KEYWORDS: lists of books, Lviv eparchy, Orthodox monks, Basilian monk, private book collections